

Một số quan điểm của Hồ Chí Minh về báo chí cách mạng và định hướng cho hoạt động báo chí - truyền thông trong thời kỳ hội nhập quốc tế hiện nay

TS. TRỊNH THỊ THỦY

Học viện Báo chí và Tuyên truyền; Email: trinhthuy90tq@gmail.com

Tóm tắt: Chủ tịch Hồ Chí Minh là người khai sinh nền báo chí cách mạng Việt Nam - Người đặt viên gạch đầu tiên cho sự ra đời và đóng góp rất lớn cho công cuộc xây dựng nền báo chí cách mạng Việt Nam, đồng thời Người cũng là một cây bút xuất sắc, nhà báo lỗi lạc. Tư tưởng của Người về báo chí cách mạng trong thời kỳ hội nhập quốc tế hiện nay vẫn còn nguyên giá trị. Người là tấm gương sáng cho các thế hệ nhà báo mai sau noi theo.

Từ khóa: tư tưởng Hồ Chí Minh; báo chí cách mạng; hội nhập quốc tế.

1. Một số quan điểm của Hồ Chí Minh về báo chí cách mạng

Trong suốt quá trình đấu tranh cách mạng Chủ tịch Hồ Chí Minh đã luôn xây dựng và tuyên truyền mục đích xuyên suốt của báo chí cách mạng Việt Nam là "chống thực dân đế quốc, chống phong kiến địa chủ, tuyên truyền cho độc lập dân tộc và chủ nghĩa xã hội"⁽¹⁾. Do đó, đòi hỏi báo chí của chúng ta phải là báo chí cách mạng. Trong đó, báo chí là cơ quan ngôn luận đưa đường lối chính trị của Đảng đến với nhân dân, đây chính là yêu cầu cấp bách trong phong trào đấu tranh cách mạng của dân tộc ta.

Ngày 08/09/1962 tại Đại hội lần thứ III của Hội Nhà báo Việt Nam, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã căn dặn cán bộ báo chí: "Cán bộ báo chí cũng là chiến sỹ cách mạng. Cây bút, trang giấy là vũ khí sắc bén của họ"⁽²⁾. Qua đó, Người coi những người làm trong lĩnh vực báo chí cũng là một chiến sỹ cách mạng, và đã là một người chiến sỹ cách mạng thì phải dùng ngòi bút của mình để tấn công kẻ thù cách mạng, động viên quần chúng cùng nhau đoàn kết đấu tranh chống chủ nghĩa đế quốc, thực dân, xây dựng mục tiêu vì độc lập dân tộc, tiến bộ xã hội và hòa bình thế giới.

Nội dung đầu tiên và quan trọng nhất trong tư tưởng Hồ Chí Minh về báo chí cách mạng Việt Nam đó là báo chí cách mạng phải có tính Đảng, tính nhân dân, đây chính là cơ sở để phân biệt báo chí cách mạng với báo chí phản cách mạng. Người chỉ ra rằng, báo chí phải được lãnh đạo của một đảng, dựa trên nền tảng tư tưởng lý luận của chủ nghĩa Mác - Lênin và đảng đó phải mang bản chất của giai cấp công nhân, gắn bó mật thiết với nhân dân. Người luôn yêu cầu người làm báo trước khi viết báo phải đặt ra câu hỏi: Thứ nhất, báo chí phục vụ ai? Đó là báo chí của ta có nhiệm vụ là phải phục vụ nhân dân lao động, phục vụ cho đấu tranh giải phóng dân tộc, thống nhất nước nhà, xây dựng chủ nghĩa xã hội, cho hoà bình thế giới là nguyên tắc cơ bản. Thứ hai, cơ quan lãnh đạo báo chí là cơ quan nào? Đó chính là Đảng phải lãnh đạo báo chí. Người khẳng định yêu cầu quan trọng ấy: "Ban Chấp hành Trung ương phải kiểm soát các báo chí của Đảng để tránh những khuyết điểm về kỹ thuật và chính trị"⁽³⁾. Theo đó, Người đã chỉ ra "Báo chí ta để phục vụ toàn thể nhân dân chứ không phải phục vụ cho một số ít người xem, do đó để thực hiện được nhiệm vụ tuyên truyền, giải thích đường lối, chủ trương, chính sách của Đảng và Nhà

nước. Do đó, báo chí cách mạng phải có tính chất quần chúng và tinh thần chiến đấu⁽⁴⁾.

Đề nêu cao tính Đảng, trong □Thư gửi lớp học viết báo Huỳnh Thúc Kháng□, Người đã chỉ ra những điểm chính của báo chí là: □Thứ nhất là tuyên truyền, cổ động, huấn luyện, giáo dục, và tổ chức dân chúng, để đưa dân chúng đến mục đích chung là nhiệm vụ hàng đầu của báo chí. Thứ hai là: mục đích là kháng chiến và kiến quốc. Để đi đến kháng chiến thắng lợi, kiến quốc thành công, thì: Thứ ba là: tôn chỉ của tờ báo là đoàn kết toàn dân, thi đua ái quốc. Vì vậy, thứ tư là: đối tượng của tờ báo là đại đa số dân chúng. Một tờ báo phải được đại đa số dân chúng ham chuộng, thì mới xứng đáng là một tờ báo. Muốn được dân chúng ham chuộng, coi tờ báo ấy là tờ báo của mình, thì: Thứ năm là nội dung tức là các bài báo phải giản đơn, dễ hiểu, phổ thông, thiết thực và hoạt bát. Và cuối cùng hình thức tức là cách sắp đặt các bài, cách in phải sạch sẽ, sáng sủa. Hiện nay, các báo ta thường mắc phải những khuyết điểm như: Về mặt tuyên truyền thì không kịp thời và chính trị suông quá nhiều⁽⁵⁾.

Để thực hiện tính nhân dân là hướng đến đối tượng của báo chí. Người chỉ rõ: □đối tượng của tờ báo là đại đa số dân chúng⁽⁶⁾. Vì vậy, cách viết bài báo phải dễ hiểu, chân thực, ngôn từ phải trong sáng, tránh dùng từ nước ngoài, khó hiểu vì tình hình thực tiễn nhân dân ta trong cảnh đấu tranh cách mạng không được học hành; viết □phục vụ nhân dân□ thì nhất định phải hướng đến phục vụ nhân dân, nêu cao tinh thần đấu tranh cách mạng, bảo vệ Tổ quốc, phụng sự nhân dân. Vì vậy, Bác căn dặn: □Bác biết các chú văn hay chữ tốt, nhưng dù sao, nhân dân trăm tai nghìn mắt vẫn có nhiều ý kiến thông minh có thể giúp cho các chú tiến bộ hơn. Không riêng gì viết sách viết báo, mà công tác gì muốn làm tốt đều phải coi trọng ý kiến của nhân dân⁽⁷⁾. Qua đó có thể thấy nội dung báo chí cách mạng mà Người muốn hướng đến là nhân dân. Do đó, báo chí cách mạng phải gần gũi, dễ hiểu, coi trọng nhân dân.

Để thực hiện được những nội dung đó thì yêu cầu đặt ra là chúng ta phải xây dựng đội ngũ nhà báo vừa □hồng□ vừa □chuyên□, từ đó, Chủ tịch Hồ Chí Minh đặt ra yêu cầu đối với những người làm báo phải thường xuyên tu dưỡng đạo đức cách mạng, trau dồi tư tưởng, học tập lý luận chính trị để nắm vững chủ trương, chính sách của Đảng và Nhà nước, đi sâu vào thực tế, bám sát vào quần chúng nhân dân lao động, phải luôn nâng cao trình độ văn hoá, rèn luyện nghiệp vụ, rèn rũa ngòi bút của mình thật sắc bén; nhất là phải trau dồi lập trường chính trị vững chắc: □Chính vì thế cho nên, tất cả những người làm báo (người viết, người in, người sửa bài, người phát hành, v.v..) phải có lập trường chính trị vững chắc. Chính trị phải làm chủ. Đường lối chính trị đúng thì những việc khác mới đúng được. Cho nên các báo chí của ta đều phải có đường lối chính trị đúng⁽⁸⁾. Chủ tịch Hồ Chí Minh nhiều lần căn dặn những người làm báo, khi viết phải trả lời được các câu hỏi: □Thế thì viết cái gì? Trong vấn đề này cũng phải có lập trường vững vàng: ta, bạn, thù thì viết mới đúng⁽⁹⁾. Những câu hỏi Người đặt ra chính là nhằm mục đích yêu cầu những người làm báo chí ngày càng phải trau dồi kiến thức nâng cao sức mạnh truyền thông báo chí cách mạng của mình.

2. Vận dụng tư tưởng Hồ Chí Minh về báo chí cách mạng trong hoạt động báo chí - truyền thông bối cảnh hội nhập quốc tế hiện nay

Kể từ khi ra đời cho đến nay báo chí cách mạng Việt Nam luôn là vũ khí sắc bén, là bộ phận không thể thiếu trong công tác tư tưởng, làm nhiệm vụ tuyên truyền, cổ động, tổ chức trong sự nghiệp cách mạng của dân tộc và là cơ quan ngôn luận của Đảng. Trong bối cảnh đất nước và thế giới có nhiều thay đổi, với cuộc cách mạng 4.0 khi mạng Internet phổ biến toàn cầu, giao thông, liên lạc giữa các quốc gia ngày càng thuận tiện, biên giới thông tin truyền thông của mỗi quốc gia không còn nhiều rào cản, thế giới ngày càng trở nên □phẳng□ thì báo chí cách mạng

về cơ bản đã vận dụng và thực hiện tốt những lời dạy của Người, từ việc lựa chọn thông tin chính thống, cách thức truyền thông sao cho phù hợp với đối tượng tiếp nhận để tích cực tuyên truyền chủ trương, chính sách của Đảng và Nhà nước. Đặc biệt hơn nữa, báo chí - truyền thông Việt Nam đã góp phần không nhỏ ngăn chặn tình trạng nhiễu và loạn thông tin, loại bỏ những thông tin sai lệch hạn chế nguy cơ có thể gây thiệt hại vô cùng nặng nề không chỉ cho đời sống xã hội của nhân dân mà thậm chí còn ảnh hưởng trực tiếp đến vận mệnh đất nước và con đường chủ nghĩa xã hội mà nhân dân ta đã lựa chọn.

Trong thời kỳ hội nhập quốc tế hiện nay quan điểm của Chủ tịch Hồ Chí Minh về báo chí cách mạng; về nghĩa vụ, vai trò, đạo đức của người làm báo; về nghệ thuật trong cách viết báo đặt ra yêu cầu để có thể làm nên một tác phẩm báo chí và xây dựng một tờ báo có giá trị luôn vẹn nguyên giá trị nhưng trong từng cơ quan báo chí, từng bài viết cần có sự vận dụng sáng tạo và linh hoạt, nhạy bén với thời cuộc. Đặc biệt là quán triệt kịp thời các quan điểm, chủ trương, đường lối, chính sách của Đảng và Nhà nước.

Hiện nay, mỗi bài báo được viết ra dù viết về những vấn đề trong nước hay ngoài nước, tiếp cận từ góc độ nào cũng đều có những tác động nhất định đến dư luận xã hội trong và ngoài nước nhằm mục đích tuyên truyền chủ trương, đường lối của Đảng và Nhà nước ta. Do đó, người làm báo phải hết sức cẩn thận về lựa chọn hình thức, nội dung và cả cách viết sao cho phù hợp với từng đối tượng tiếp nhận hoặc với toàn thể quần chúng nhân dân. Chỉ cần một sự thiếu cẩn trọng, cẩu thả khi viết có thể dẫn đến tác động ngược đến đời sống xã hội, đến lối sống, tư duy của người dân, mặt khác làm phương hại đến lợi ích quốc gia, dân tộc.

Để đáp ứng nhu cầu thông tin ngày càng lớn của quần chúng nhân dân và cạnh tranh lành mạnh với các tờ báo khác, báo chí cách mạng phải phản ánh nhanh chóng, kịp thời, chính xác, trung thực những vấn đề thời sự của đất nước,

những vấn đề mà dư luận đang quan tâm, tìm kiếm. Tuy nhiên, thực tiễn cho thấy, yếu tố quyết định để độc giả trung thành và tin tưởng với một ấn phẩm báo chí, cơ quan báo chí là chất lượng thông tin phải có ích cho người đọc chứ không phải là những câu giật tít, câu like. Đặc biệt, khi trình độ dân trí ngày càng cao, sự phát triển mạnh mẽ của Internet, sự tác động đa chiều của thời kỳ hội nhập quốc tế, đòi hỏi báo chí phải thực sự mạnh về tri thức, sắc bén về nội dung, bản lĩnh về mọi mặt. Do đó, những thông tin viết báo nếu chưa điều tra kỹ, chưa nghiên cứu chính xác, chưa biết rõ, thì không nói, không viết. Đây chính là bài học hàng đầu mà báo chí cần nghiêm khắc tuân thủ, thực hiện theo để có một tác phẩm chất lượng.

Những cuộc khủng hoảng, những nhiễu thông tin gần đây cho thấy, dù báo chí chính thống đã nhanh chóng, kịp thời định hướng dư luận bằng những chứng cứ xác thực, lý lẽ xác đáng, nhưng vẫn còn đó những tòa soạn báo chưa thực sự làm tốt nhiệm vụ của mình, chưa nêu cao vai trò của người làm báo. Vì vậy, trong thời đại ngày nay báo chí cần phát huy hơn nữa vai trò đi đầu, là đội xung kích trong cuộc đấu tranh trên mặt trận tư tưởng, cung cấp thông tin nhanh, chính xác, kịp thời, hấp dẫn và sáng tạo có độ tin cậy cao, chứ không phải thông tin thụ động, ngồi chờ hoặc đi theo sau hay chủ quan duy ý chí trong định hướng thông tin, làm chậm cơ hội chiếm lĩnh trận địa thông tin.

Trước tình hình hội nhập quốc tế như hiện nay, để đáp ứng nhu cầu ngày càng phát triển mạnh mẽ của công nghệ thông tin nên báo chí Việt Nam hiện đại cần thực hiện một số giải pháp sau theo tư tưởng Hồ Chí Minh:

Thứ nhất, nêu cao tính Đảng của báo chí cách mạng Việt Nam. Đây là nội dung quan trọng trong tư tưởng Hồ Chí Minh về báo chí cách mạng. Người chỉ ra rằng báo chí cách mạng phải dựa trên nền tảng chủ nghĩa Mác - Lênin và báo chí cũng được lãnh đạo bởi Đảng cộng sản Việt Nam. Do đó, quan điểm của Đảng thể hiện bản

chất của giai cấp công nhân và gắn bó mật thiết với nhân dân. Báo chí cách mạng Việt Nam có nhiệm vụ tuyên truyền, giải thích chủ trương, đường lối, chính sách của Đảng và Nhà nước tới nhân dân. Cùng với đó, báo chí phải là cơ quan đi đầu trong việc đấu tranh chống lại các quan điểm thù địch, sai trái, phản cách mạng, vạch trần những hành động phản động, giả dối, lừa đảo của các thế lực thù địch: □Đối với những người viết báo chúng ta, cái bút là vũ khí sắc bén, bài báo là tờ hịch cách mạng để động viên quần chúng đoàn kết đấu tranh, chống chủ nghĩa thực dân cũ và mới, chống chủ nghĩa đế quốc, đứng đầu là đế quốc Mỹ, vì độc lập dân tộc, tiến bộ xã hội và hòa bình thế giới□⁽¹⁰⁾.

Thứ hai, báo chí - truyền thông hiện nay phải thực hiện theo những chỉ dẫn của Chủ tịch Hồ Chí Minh về tính nhân dân của báo chí cách mạng. Trong quá trình hoạt động báo chí cần phải tuân thủ mọi hoạt động, phải đặt dưới sự lãnh đạo của Đảng, quản lý của Nhà nước. Do đó nhiệm vụ cấp bách của báo chí cách mạng phải thể hiện được ý chí của Đảng, mong muốn của quần chúng nhân dân, báo chí cách mạng phải □Khẳng định, tôn vinh cái đúng, cái tốt đẹp, cái tích cực, cao thượng; nhân rộng các giá trị cao đẹp, nhân văn. Tích cực phê phán đẩy lùi cái xấu, cái ác, cái thấp hèn, lạc hậu; tích cực chống lại các quan điểm, hành vi sai trái, tiêu cực ảnh hưởng xấu đến xây dựng nền văn hóa, làm tha hóa con người□⁽¹¹⁾. Người làm báo phải luôn luôn thấm nhuần vào trong trái tim mình những căn dặn vô cùng sâu sắc và ý nghĩa của Chủ tịch Hồ Chí Minh: □Nói tóm lại: Để làm tròn nhiệm vụ tuyên truyền, tổ chức, hướng dẫn, thì các báo chí ta cần phải gần gũi quần chúng hơn nữa, đi sâu vào công việc thực tế hơn nữa, cách làm việc của các báo chí phải cải thiện hơn nữa□⁽¹²⁾. Qua đó, thấy được nhiệm vụ quan trọng của báo chí không chỉ là nhiệm vụ tuyên truyền mà bên cạnh đó người làm báo còn phải bám sát vào thực tế, tìm ra những mặt còn tồn tại trong thực tế để có thể đưa ra cách khắc phục, giải quyết hướng tới

xây dựng đất nước phát triển, phồn vinh, hạnh phúc. Đó là nhiệm vụ quan trọng mà những người làm báo không được coi nhẹ. Để từ đó hiểu được tầm quan trọng của báo chí cách mạng Việt Nam nhằm mục đích xây dựng và phát triển đất nước.

Thứ ba, làm tốt công tác lãnh đạo, quản lý báo chí, xuất bản. Từ đó, các cơ quan báo chí - truyền thông phải thực hiện đúng tôn chỉ, mục đích, đối tượng phục vụ, nâng cao tính nhân văn, tính khoa học, đề cao trách nhiệm của mỗi cá nhân trong xã hội, nghĩa vụ công dân. Đặt trọng tâm vào □công tác quản lý các loại hình thông tin trên Internet để từ đó định hướng tư tưởng và thẩm mỹ cho người dân□⁽¹³⁾. Như vậy, mọi hoạt động của báo chí cách mạng đều phải nhằm mục đích phục vụ nhân dân. Do đó mục đích của báo chí là phải hướng đến phục vụ nhân dân, phục vụ Đảng, phục vụ Tổ quốc. Vậy nên yêu cầu đặt ra cho người làm báo chí là cần phải kiên quyết ngăn ngừa, khắc phục tình trạng thương mại hóa báo chí, tránh hành động xa rời tôn chỉ, mục đích, đối tượng phục vụ, chạy theo thị hiếu tầm thường của một bộ phận độc giả. Do đó, nội dung báo chí cũng phải gần gũi với nhân dân, nhưng cũng phải bắt kịp với những xu hướng mới phát triển của văn hoá thế giới, để ngày càng làm phong phú nền báo chí Việt Nam.

Thứ tư, nâng cao chất lượng đội ngũ những người làm báo chí - truyền thông phải không ngừng trau dồi nghiệp vụ báo chí và đạo đức nghề nghiệp cách mạng. Thực tiễn đời sống của nhân dân có phong phú, giàu cảm xúc, đa dạng đến đâu mà người làm báo không có nghiệp vụ báo chí thì sẽ không thể phản ánh được đúng nội dung thực tiễn. Từ đó, yêu cầu người làm báo luôn luôn phải trau dồi chuyên môn nghiệp vụ báo chí để có thể đấu tranh chống lại những quan điểm sai trái, thù địch, những luận điệu xảo trá, nguy hiểm cho cái xấu, cái ác, cái thấp hèn□ Do vậy, nhiệm vụ học tập, trau dồi kiến thức của người làm báo là không ngừng, liên tục qua các giai đoạn thực tiễn để đáp ứng nhu cầu ngày càng

cao của thời kỳ hội nhập quốc tế. Tích cực mở các lớp bồi dưỡng nâng cao trình độ chuyên môn cho người làm báo. Mở các lớp cập nhật kiến thức liên tục về các nội dung đổi mới của Đảng và Nhà nước, các lớp cập nhật những công nghệ mới trong thời kỳ cách mạng khoa học - công nghệ 4.0.

Thứ năm, báo chí - truyền thông góp phần phát huy vai trò làm chủ của nhân dân. Nội dung của báo chí cần đảm bảo quyền làm chủ của nhân dân trong sự nghiệp xây dựng và bảo vệ Tổ quốc Việt Nam xã hội chủ nghĩa, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã viết: □Nhà nước ta phải phát triển quyền dân chủ và sinh hoạt chính trị của toàn dân, để phát huy tính tích cực và sức sáng tạo của nhân dân, làm cho mọi người công dân Việt Nam thực sự tham gia quản lý công việc Nhà nước, ra sức xây dựng chủ nghĩa xã hội và đấu tranh thực hiện thống nhất nước nhà□⁽¹⁴⁾. Nội dung quan điểm này của Người cũng chính là đặt ra cho những người làm báo thực hiện yêu cầu phát huy vai trò làm chủ của quần chúng nhân dân để thực hiện vai trò chủ thể của nhân dân theo quan điểm của Đảng: □dân biết, dân bàn, dân làm, dân kiểm tra, dân giám sát, dân thụ hưởng□

Thứ sáu, thực hiện công tác biểu dương, khen thưởng đối với những người làm trong công tác báo chí - truyền thông. Theo phương châm đúng, đủ và kịp thời để động viên những người làm báo, xây dựng tinh thần yêu nghề, gắn bó với nghề của người làm báo. Bởi vì, chính họ là những người trực tiếp làm cho báo chí đến với từng người dân, truyền đạt những thông tin, chủ trương, chính sách của Đảng và Nhà nước đến quần chúng nhân dân, để họ có thể hiểu đúng về chủ trương chính sách đó. Bên cạnh đó, để thực hiện tốt lời căn dặn của Người về công tác báo chí cách mạng thì những người cán bộ làm trong lĩnh vực, công tác quản lý báo chí phải thực hiện đúng chủ trương, đường lối báo chí của Đảng, chính sách về báo chí của Nhà nước ta.

Bác Hồ kính yêu của chúng ta đã dành trọn cuộc đời vì độc lập, tự do của Tổ quốc, vì hạnh

phúc, ấm no của nhân dân. Người viết báo và làm báo cũng chỉ nhằm phục vụ cho lợi ích của dân. Di sản báo chí của Người đã minh chứng cho cuộc đời hoạt động phong phú, sôi nổi cũng như tài năng của vị lãnh tụ thiên tài của dân tộc là niềm tự hào của dân tộc Việt Nam, tạo nền tảng quan trọng cho sự phát triển nền báo chí - truyền thông hiện nay, góp phần làm phong phú nền văn hóa, văn minh dân tộc. Với sự tìm tòi không mệt mỏi cùng với trái tim nồng cháy, say mê, yêu nghề Bác Hồ kính yêu của dân tộc Việt Nam đã trở thành một nhà báo mang tầm vóc quốc tế, là tấm gương mẫu mực cho những người làm báo noi theo. Quan điểm của Hồ Chí Minh về báo chí và phong cách làm báo của Người thể hiện tính năng động, chuyên nghiệp, sâu sát đời sống của nhân dân là hành trang quý báu cho các thế hệ nhà báo hôm nay và mai sau học tập, noi theo, để những người làm báo sau này ngày càng vững vàng, sắc bén hơn trên mặt trận công tác tư tưởng - văn hóa của Đảng, đáp ứng lòng mong đợi của nhân dân. Hiện nay trong thời kỳ hội nhập quốc tế, có thể thấy tư tưởng, giá trị và những di sản báo chí mà Bác để lại luôn là □kim chỉ nam□ chỉ đường dẫn lối cho báo chí cách mạng và những người làm báo tiếp tục đóng góp công sức xây dựng hiệu quả sự nghiệp bảo vệ Tổ quốc xã hội chủ nghĩa Việt Nam./.

(1), (5) Hồ Chí Minh (2011), *Toàn tập*, Nxb. CTQG Sự thật, H., T.4, tr.171, 120.

(2) Hồ Chí Minh (2011), *Toàn tập*, Sđd, H., T.13, tr.466.

(3), (4), (10) Hồ Chí Minh (2011), *Toàn tập*, Sđd, H., T.3, tr.168, 166, 168.

(8), (14) Hồ Chí Minh (2011), *Toàn tập*, Sđd, H., T.12, tr.167, 166, 374.

(6) Hồ Chí Minh (2011), *Toàn tập*, Sđd, H., T.6, tr.102.

(7) Hồ Chí Minh (2011), *Toàn tập*, Sđd, H., T.15, tr.668.

(9), (12) Hồ Chí Minh (2011), *Toàn tập*, Sđd, H., T.8, tr.205, 464-465.

(10) Hồ Chí Minh (2011), *Toàn tập*, Sđd, H., T.14, tr.540.

(11), (13) Đảng Cộng sản Việt Nam (2016), *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XII*, Văn phòng Trung ương, H., tr.127, 129.